

O biserică de stat minoritară într-o democrație liberală. Cazul Finlandei de interfață Est-Vest¹

PERTTI AHONEN

1. Sarcina cercetării

1.1. Problemele cercetării

Finlanda, pe de o parte, nu are doar una, ci două biserici de stat, iar pe de altă parte, spre deosebire de vecinii săi scandinavi, statul finlandez nu a mai avut nici o confesiune religioasă deosebită de la adoptarea reformelor din anii '20, la puțin timp după declararea independenței (anumite aspecte ale acestor reforme prefigurându-se încă de pe vremea Marelui Ducat al Finlandei din cadrul Imperiului Rus în secolul al XIX-lea). În Norvegia și Danemarca statul e încă, în 2005-2006, luteran din punct de vedere confesional. În Suedia, din contră, biserica majoritară, Biserica Luterană, e din 2000 un *caz sui generis* printre alte asociații religioase în urma măsurilor cunoscute ca „deconsacrarea“ unei „biserici de stat“ consacrate. (Heikkilä et al. 1996, U.S.Department of State, 1999, Seppo 1999)

Atenția studiului de față este concentrată asupra bisericii de stat minoritare a Finlandei, Biserica Ortodoxă Finlandeză (de aici înainte „BOF“). Studiul are două obiective speciale:

1. Realizarea unei analize comparative a regimurilor bisericilor de stat. Scopul acestei analize este (a) de a plasa regimul din Finlanda în categoria adecvată de regimuri, (b) de a decela natura particulară a soluției finlandeze în cadrul acestei categorii de regimuri și (c) de a contura contextul acestei soluții pentru a-i explica apariția, persistența și evoluția.

2. Realizarea unei analize comparative a aspectelor apartenenței, reglementărilor, managementului și reprezentării în ce privește biserica în cauză, BOF. În măsura în care este necesar, unele dintre aceste aspecte sînt abordate și în ce privește alte culte organizate din Finlanda.² Printre celelalte culte, Biserica Luterană Finlandeză (de aici înainte „BLF“) este singura care se poate compara cu BOF.

Analizarea unei biserici de stat minoritare promite să reveleze date despre „regimurile cultelor de stat“ într-o manieră deosebită. Analizând o biserică de stat minoritară, se decelează cunoștințe despre implicațiile de ansamblu ale reglementărilor statului cu privire la cultele minoritare.

BOF se află într-o „interfață Est-Vest“ europeană, lucru foarte important dacă avem în vedere extinderile către Est din 2004 și cele așteptate în 2007 ale Uniunii Europene. Laborioasa resurecție, de la sfârșitul blocului puterii sovietice și până în prezent, a creștinismului ortodox acceptat oficial în Europa Centrală și de Est a contribuit de asemenea la acutizarea acestei interfețe. Legislația finlandeză cu privire la BOF implică și dimensiuni internaționale deosebite care sînt importante de analizat.

Acest studiu este alcătuit din trei părți:

- Conține o schiță pentru cadrul de lucru teoretic și o specificare a metodologiei.
- Conține o analiză comparativă a tipurilor de regimuri de culte de stat cu o inserție a Finlandei într-unul dintre tipurile de regim. Conține, de asemenea, o analiză comparativă a BOF-ului și a BLF-ului în ce privește aspectele apartenenței, reglementărilor, managementului și reprezentării.
- Conține un capitol cu concluzii și o discuție pe marginea rezultatelor cercetării pentru dezvoltarea lor în cercetarea viitoare.

1.2 Teorie. Statele vis-à-vis de culte, democrație politică, structură și evoluție instituțională

Mare parte din lucrurile scrise și publicate despre relațiile stat-culte este lipsită de un cadru decelabil teoretic. Din contră, există dezbateri relevante în științele politice cu privire la relațiile dintre stat și culte în general, și în particular relevante în analiza presupusei „himere“ a separației dintre biserică și stat. În acest sens, este suficient să ne referim la trei asemenea dezbateri:

- dezbateră pe marginea gradului dezirabil de separare sau de integrare a cultelor religioase în stat,
- dezbateră pe marginea democrației politice ca temă perenă în științele politice cu prelungiri ce pot fi găsite de asemenea sub tema „politică și religie”;
- dezbateră pe marginea proiectării, dezvoltării și menținerii instituțiilor pentru a respecta și susține principiile democrației politice și pentru a pune în practică aceste principii, ce pot să se refere și la contexte religioase.

A insista asupra unei separări stricte între „stat“ și oricare cult este echivalent cu a îmbrățișa principiile liberalismului clasic în formulele sale originare sau contemporane. Vocile ce se opun liberalismului clasic insistă că democrația liberală trebuie să fie mai mult decît simpla aplicare a principiilor liberaliste. Aceste voci subliniază că democrația liberală poate și trebuie să fie făcută să implice anumite

mecanisme de control reciproc ale instituțiilor pentru a garanta că o separare *de jure* nu va implica *de facto* sprijinirea unui cult majoritar sau a unui grup de culte majoritar.³

În ce privește tema democrației politice, relația dintre orice cult, inclusiv orice cult creștin, pe de o parte, și democrația politică, pe de alta, este ambivalentă. Unele dintre rădăcinile democrației sînt fără îndoială creștine, referința obișnuită în acest sens fiind micile comunități ale creștinismului timpuriu. Există anumite aspecte ale democrației politice, inclusiv vocabularul disponibil pentru lămurirea lucrurilor ce țin de democrație, ce își au originea în limbajul teologic. Creștinismul a jucat chiar de curînd roluri-cheie în emanciparea politică din diverse părți ale lumii, cum ar fi Africa de Sud, anumite țări din America de Sud, sau în Germania de Est și în Polonia. Totuși, două milenii, fără să excludem secolul XX, cuprind exemple însemnate de sprijinire de către doctrinele creștine a dictaturilor, represiei, șovinismului și discriminării etnice și de gen. (Williams, 1999; De Gruchy, 1995.) Mai există și subtema democrației interne care o include pe cea a democrației din sînul bisericii. În cadrul acestei teme, democrația este înțeleasă în sensul său larg, care cuprinde drepturile omului și gradul lor de implementare.⁴

Științele politice resimt lipsa unei teorii unice adecvate discutării structurii instituțiilor și capacității de a face posibilă și de a îmbunătăți democrația politică, abundînd însă în teorii și abordări parțiale. În principiu, nu contestăm în studiul de față valoarea abordărilor instituționale ale economiei reglementării și opțiunii publice. Există însă și teorii sociologice, antropologice, culturale și politice care au același obiectiv. (Ahonen, 1994) În caz că sîntem pregătiți să acceptăm și perspective ce nu sînt străine de aplicațiile practice, literatura pe marginea dezvoltării instituționale și de capacități este și ea relevantă aici. (Honadle, 1986; Eade, 1997; Grindle, 1997; James, 1998)⁵

Principiile de bază la care se face adesea trimitere, ale dezvoltării instituționale și capacității includ democrația, egalitatea, drepturile omului și buna guvernare (de ex., UNDP, 1997). Echivalente ale acestor criterii au devenit și ele foarte familiare candidatelor la UE din 2004 și posibilelor candidate din 2007 datorită criteriilor de la Copenhaga. În unele cazuri, aceste principii sînt reduse la un simplu rol instrumental de promovare a fluxului comerțului internațional și stabilității naționale și internaționale. Din contră – în cazurile în care aceste principii implică tendințe de extindere a ariei minimale de aplicare a democrației liberale către o versiune de „democrație puternică“ ce presupune idealul cetățenilor angajați care percep o miză crucială în problemele publice (Barber, 1984).

Relevanța celor trei dezbateri de mai sus pentru studiul BOF iese la iveală, în primul rînd, din faptul că BOF este o biserică minoritară pentru un mic cult minoritar. Dacă statutul ei de biserică de stat ar fi anulat, ea ar putea fi dezavantajată în comparație cu Biserica Luterană majoritară, BLF.

În al doilea rând, sistemul de guvernare al BOF este unul de democrație politică în pofida anumitor premise prezente în orice biserică creștină, care are un cler profesional ce îi apără doctrina și aplicarea ei. Există, de asemenea, premise ce își au originea în tradițiile doctrinei ortodoxe stabilite încă de sinoadele ecumenice din primul mileniu după Hristos. Totuși, democrația politică din BOF nu este un simplu implant impus de statul finlandez ambelor biserici de stat ca o condiție pentru ca ele să-și păstreze poziția. Dimpotrivă, tradiția creștină generală⁶, împreună cu anumite trăsături ale interpretării ei ortodoxe⁷, nu exclud democrația cu un rol laic clar. Aplicarea regimului democratic în bisericile de stat finlandeze își exercită influența de circa treizeci de ani (Cf. Bader, 1999).⁸

În al treilea rând, BOF are doar 60.000 de membri și doar un număr mic de profesioniști, și un management general și financiar împărțit în 24 de parohii ce acoperă întreaga suprafață a Finlandei de 338.000 de km². Din punct de vedere economic, acest lucru implică o considerabilă „risipă la scară mare“ care impune exigențe speciale pentru instituțiile BOF. Aceste instituții, prin urmare, sînt supuse unor grele încercări pentru a face posibilă așa-numita „economie de obiectiv“.⁹

1.3 Metodologie. Comparația și analiza regimurilor

Cele două capitole ample ale acestui studiu implică o cercetare de tip comparativ. Aceste capitole implică o analiză comparativă într-un sens foarte precis definit (De Meur & Berg-Schlosser, 1994). Astfel, comparația privește puține, însă mai mult de două unități de analiză, în puține, însă mai mult de două dimensiuni.

Carter (1998) subliniază că simpla descriere nu este adecvată deocamdată pentru o cercetare comparativă propriu-zisă. În acest sens, studiul de față implică o derivare a bazei de comparație precum și a dimensiunilor în funcție de care se compară unitățile de analiză de la nivele de considerație ce sînt mai mari în abstracțiune decît nivelul imediat al observației.

Bazele comparației dintre „regimurile cultelor de stat“ derivă, în studiul de față, din prezența sau absența unui rol apreciabil al statului în astfel de regimuri și din prezența sau absența aranjamentelor contractuale dintre stat și culte. Mă bazez în acest sens pe Williamson (1991) în ce privește termenii „piață“, „ierarhie“ și „contract“ ca forme de guvernare. Atît teoretic cît și metodologic, dezvolt conceptele propuse de Williamson pentru a analiza situațiile cu diferite numere de actori proeminenți. În economie, conceptul de „competiție potențială“ este folosit frecvent pentru a analiza situații precum cea de față (de exemplu, FTC 1999). „Competiția potențială“ constă în posibilitatea reală de intrare în joc a altor actori decît cei cu o puternică prezență reală, de exemplu, într-o anumită piață dată. Competiția potențială implică prin urmare și posibilitatea realistă ca actorii dominanți să cunoască, în oricare moment, provocări serioase din partea altor

actori în pofida faptului că cei din urmă trebuie să își înceapă progresul de la un nivel foarte scăzut. În sfârșit, în stadiul actual al cercetărilor există echivalente la ceea ce se numește „căutare de chirie“ în economia opțiunii publice.¹⁰ Stiglitz (1998, 4)¹¹ evidențiază că o parte din căutarea de chirie poate fi folosită ca amenințare într-o competiție „politică“ viguroasă,¹² dar el evidențiază și posibilitatea opusă. El observă că nici măcar o competiție potențială puternică nu poate duce la risipirea competiției imperfecte a căutării de chirie atât timp cât costurile pierdute ale celor mai puternici competitori sînt formidabile.¹³

Studiind BOF în comparație cu alte culte din Finlanda – și înainte de toate cu BLF – principala bază de comparație este aici una politică. O *primă* dimensiune principală de comparație o reprezintă *reglementările* naționale și internaționale. Ambele tipuri de reglementări determină împreună contextul politic de ansamblu al BOF. A *doua* dimensiune principală implică *managementul*, cu o concentrare pe guvernarea treburilor interne ale BOF la nivelul întregii Biserici, al diocezelor și parohiilor ei. A *treia* dimensiune privește *reprezentarea*, cu concentrare asupra includerii și excluderii politice esențiale a intereselor ce își găsesc sau nu reușesc să își găsească reprezentare în BOF.

Comparația este inserată și în alt context. Acesta este unul cantitativ, ce privește apartenența la cultele din Finlanda și tendințele de creștere/descreștere a numărului de aderenți ai acestora.

2. Regimul bisericii de stat din Finlanda

2.1 Tipul de regim de biserică de stat din Finlanda

Există diferite clasificări de regimuri ce prevalează între stat și culte sau biserici. Robbers (1996b) oferă o clasificare¹⁴ utilă, care poate fi pusă în legătură cu considerațiile teoretice ale lui Williamson (1991) și, totodată, care poate fi dezvoltată. În acest sens, disting trei regimuri. Există unul bazat pe *ierarhia* între stat și culte, pe care îl numesc „regim etatist“. La cealaltă extremă, statul nu are nici un rol semnificativ, de ca și cum ar prevala „*piețele*“ cultelor. Numesc acest regim un „regim liberal“. Între cele două extreme, însă tot cu trăsături unice, se găsește un regim bazat pe un contract de un tip sau altul, între stat și unul sau mai multe culte. Numesc acest regim un „regim contractual“. (Figura 1.)

Introduc și altă dimensiune, ce ia în considerare câte culte există de fapt. În cazul unui „regim etatist“, trasez linia de demarcație în funcție de prevalența unui singur „cult de stat“ sau a două, sau, a mai multor astfel de culte. În cazul unui „regim contractual“ linia de demarcație este trasată între cazul în care contractul „dintre cult și stat“ prevalează doar în relația dintre stat și unul dintre culte sau un cult dominant, și cazul în care contractul prevalează în relația dintre stat și mai mult de un cult. Într-un „regim liberal“, trasez linia de demarcație între cazul în

care există un cult sau un grup de culte dominante *de facto*, și cazul în care există două sau mai multe culte fără prevalența vreunui dintre ele.

	Unul sau mai multe „culte de stat”	Contract între stat și unul sau între stat și unul sau mai multe	Nici o reglementare specială de stat a cultelor, nici vreun contract culte
Un cult sau un grup de culte dominante fără nici un concurent de pe poziții de egalitate	1. REGIMUL „STAT ETATIST – CULT UNIC”	3. REGIMUL „STAT CONTRACTUAL – CULT UNIC” (CU O ORIENTARE DOMINANT? A CULTELOR SAU A UNUI CULT DOMINANT)	5. REGIMUL „STAT LIBERAL – CULT UNIC” (CU O ORIENTARE DOMINANTĂ SAU UN CULT DOMINANT)
	Grecia (un cult de stat, Biserica Ortodoxă), Anglia (Biserica Anglicană), Norvegia și Danemarca, și, de asemenea, Suedia, dar numai până în 2000 (Bisericile Luterane respective)	Italia, Spania, Portugalia, Austria	Statele Unite (cultele protestante în ansamblu)
		Belgia într-o manieră unică (Biserica Catolică rămâne dominantă numeric)	Irlanda (Biserica Catolică) Franța (Biserica Catolică)
	Rusia și Serbia într-o manieră și mai diferită (Biserica Ortodoxă), dar fără reglementări complete până în momentul de față	Suedia (Biserica Luterană) din anul 2000 încoace Bulgaria (Biserica Ortodoxă), fără reglementări complete până în momentul de față	
Doi sau mai mulți concurenți pe poziții de egalitate pe baza legii sau a numărului de membri sau ambele	2. REGIMUL „STAT ETATIST – CULTE MULTIPLE”	4. REGIMUL „STAT CONTRACTUAL – CULTE MULTIPLE” (CU DOU? SAU MAI MULTE ORIENT? RI ALE UNUI CULT SAU DOU? , SAU MAI MULTE CULTE)	6. REGIMUL „STAT LIBERAL – CULTE MULTIPLE” (FĂRĂ O ORIENTARE SAU UN CULT DOMINANT)
	Finlanda (două culte de stat, Biserica Luterană și Biserica Ortodoxă)	Germania (grupul protestant mai cu seamă, Biserici Luterane pe de o parte, iar pe de alta Biserica Catolică)	Olanda Elveția Estonia (Biserica Luterană, Biserica Orthodoxă supusă Constantinopolului, Biserica Orthodoxă supusă Moscovei și Biserica Orthodoxă de Rit Vechi ca biserici de frunte) ¹⁵ Ucraina, România (situații nereglementate până în momentul de față)

Figura 1. O schiță a regimurilor cultelor de stat vis-à-vis de numărul efectiv de culte.

Inserarea țărilor în acest tabel se arată a da rezultate ce sînt ambigue într-o anumită măsură (Robbers 1996a, b; Boyle & Sheen, 1997; US Department of State, 1999). Grecia pe de o parte Norvegia și Danemarca intră în aceeași categorie doar dacă se dă o definiție foarte laxă regimului. Acolo, nivelul de formalizare a statutului bisericii de stat este diferit, cu o formalizare mai mare în Grecia decît în celelalte două țări.¹⁶ Același lucru e valabil și în clasificarea Statelor Unite împreună cu Irlanda, Franța și Suedia, dintre care ultimele trei au o Biserică dominantă în pofida unei separări oficiale clare a statului de biserică. Cele două categorii de „regimuri contractuale” sînt cel mai puțin ambigue din toate cele șase categorii. Finlanda pare a fi singura reprezentantă a ceea ce se numește „regim de stat etatist – culte multiple”. Totuși, aceasta nu presupune pretenția că Finlanda ar fi la nivel global singura ocupantă a acestei categorii, ci doar o indicare a tipului de regim de culte de stat aplicat în Finlanda.

2.2 Motivația istorică a unicității regimului bisericilor de stat finlandeze

În contextul de față există așteptarea imediată ca Finlanda să se asemene îndeaproape cu alte țări nordice, mai exact cu țările scandinave. Totuși, în cazul de față se înregistrează mai multe diferențe decât similitudini. În primul rând, spre deosebire de Suedia, Norvegia și Danemarca, Finlanda a primit creștinismul prima dată din est, iar apoi din vest. Creștinismul occidental a devenit dominant în cele mai multe părți ale Finlandei întâi sub forma Catolicismului iar apoi sub cea a Luteranismului, dar o minoritate ortodoxă indigenă, deși mică, a persistat de-a lungul veacurilor. Aceasta s-a întâmplat în pofida represiunii suedeze din secolul al XVII-lea, ce a dus la emigrarea majorității finlandezilor ortodocși în anumite regiuni ale Rusiei, unde continuă să existe rămășițe ale comunităților lor.¹⁷

În al doilea rând, Finlanda a reprezentat din punct de vedere constituțional un caz unic în perioada 1809-1917.¹⁸ Deși era parte a Imperiului Rus, ea nu a trebuit să se conformeze legislației rusești, ci a putut să păstreze o moștenire juridică, inclusiv moștenirea constituțională a Suediei și, ca atare, legile constituționale din 1772 și 1779. Totuși, creștinismul ortodox era religie de stat în Imperiul Rus și au existat ruși creștini ortodocși care stăteau în Finlanda, mulți dintre ei stabilindu-se acolo definitiv. Grupul indigen tradițional al finlandezilor ortodocși a persistat, de asemenea, și au existat și finlandezi care s-au convertit la ortodoxie, de exemplu, în timpul anilor de serviciu militar sau de altfel de serviciu public, de afaceri sau muncă în Rusia. Nici Finlanda autonomă nu ar fi putut împiedica cu ușurință Biserica Ortodoxă să dețină o poziție comparabilă cu cea de care se bucura în mod tradițional Biserica Luterană.

În al treilea rând, în perioada în care Imperiul Rus se confrunta tot mai des cu crize interne, încercările de rusificare erau iminente și în Finlanda, începând cu anii 1880. Cu mult înainte, în 1869, Finlanda impusese o separare juridică între stat și biserică, care a fost urmată de Suedia, de exemplu, doar la peste 130 de ani, în anul 2000, când a înființat un stat laic oficial, lucru ce fusese realizat din punct de vedere juridic în Finlanda pînă în anii 1870. Totuși, la vremea separării din 1869/1870 și la mult timp după aceea, creștinismul, și în mod special varianta sa luterană, a continuat să joace un rol esențial în viața de zi cu zi a finlandezilor și în reglementarea socială a acestei vieți. În Finlanda independentă dintre cele două războaie mondiale, BLF a deținut calitățile distincte ale unei biserici de stat preferate, în pofida absenței unui statut juridic în acest sens. Între cele două războaie mondiale și chiar mai târziu, loialitatea populației ortodoxe a fost pusă la îndoială în mod frecvent de mulți finlandezi luterani, chiar dacă multe dintre aceste dubii erau estompate de faptul că creștinismul ortodox a fost reprimat în mod sever de către statul ateist al Uniunii Sovietice.

În al patrulea rând, BOF a fost creată cu sprijinul unor decizii guvernamentale finlandeze precise. Patriarhia din Moscova a Bisericii Ortodoxe Ruse crease o

Arhidioceză în Finlanda în anii 1890. Guvernul finlandez și de asemenea ortodocșii naționaliști finlandezi au socotit că, de la declararea independenței Finlandei pe 6 decembrie 1917, subordonarea Arhidiocezei nu ar trebui să continue, cu atât mai mult cu cât în urma tulburărilor din Rusia ieșiseră învingători bolșevicii. În sfârșit, o delegație finlandeză a călătorit la Constantinopol în 1923, și Patriarhul Ecumenic a semnat un document *tomos* prin care acorda o poziție autonomă unei noi biserici, BOF. După cum s-a arătat mai sus, o măsură similară s-a luat în cazul Estoniei, în același an. Înființarea BOF a fost legată și de epurarea pașnică, dar hotărâtă, a rusofililor din biserică. De remarcat este faptul că după cel de-al II-lea război mondial, Patriarhia Moscovei, împreună cu guvernul sovietic, s-a străduit în mod activ pînă la mijlocul anilor '50 ca BOF să revină la subordonarea față de Moscova. Totuși, doar mănăstirile ortodoxe ale Finlandei au revenit, dar numai pentru a se reîntoarce iarăși la BOF în anii '50. De fapt, singurele instituții ortodoxe din Finlanda care s-au subordonat Moscovei la vremea aceea și care au continuat această subordonare și după aceea sînt două parohii ale rușilor imigranți, care au renunțat la subordonarea lor interbelică față de Arhidioceza din Paris aflată la rîndu-i în subordinea Patriarhiei Ecumenice și au optat pentru subordonarea față de Moscova. Parohiile au rămas mici și invizibile, pînă cînd după 2000 au început să își extindă activitatea printre noii imigranți ruși din Finlanda, din ce în ce mai numeroși, care nu doresc să aparțină BOF.¹⁹

Suedia a introdus separarea statului de biserică în anul 2000, dar în Norvegia și Danemarca statul încă mai este, în anul 2005, un stat religios luteran. Spre deosebire de Finlanda, atît în ce privește BLF cît și BOF, clerul luteran norvegian este alcătuit din oficiali de stat și, spre deosebire de Finlanda, salariile clerului norvegian sînt plătite din bugetul de stat norvegian. Spre deosebire de situația actuală atît din BLF cît și din BOF, șeful de stat al Norvegiei, Regele, numește episcopii Bisericii Luterane Norvegiene. Spre deosebire de Finlanda, atît în BLF cît și în BOF, în Norvegia parohiile luterane nu au propriile bugete de venituri, ci veniturile sînt acordate de către stat și de municipalități. Nu există nici o taxă bisericească în Norvegia, spre deosebire de Finlanda, unde există pentru ambele sale biserici de stat taxe impuse tuturor membrilor lor. În Norvegia există un Minister Ecleziastic special, ceea ce nu este cazul în Finlanda, unde bisericile de stat se administrează singure, deși în 2005, anumite rămășițe pe cale de dispariție ale administrației guvernamentale naționale a bisericilor de stat persistă în special față de BOF. Statul norvegian este singurul legislator al Bisericii Luterane Norvegiene, lucru foarte diferit de cazul Finlandei, unde inițiativa legislativă și o parte tot mai mare a legislației existente revine înseși bisericilor de stat. Este obligația statutară tradițională a Regelui Norvegiei de a fi membru al Bisericii Luterane Norvegiene cu riscul de a-și pierde în caz contrar coroana. Acest lucru este diferit de cazul Finlandei, chiar dacă primul Președinte care nu este membru

al nici unei comunități religioase a fost ales abia în anul 2000. Este de remarcant faptul că municipalitățile norvegiene au obligația statutară de a subvenționa și alte comunități religioase publice înregistrate oficial, în aceleași condiții în care este subvenționată Biserica Luterană Norvegiană.²⁰

În Danemarca situația se aseamănă cu cea din Norvegia. Se poate spune că Biserica Luterană Daneză este singura biserică de stat, chiar într-un mod mai pregnant decât în Norvegia. Spre deosebire de Norvegia, în Danemarca nici măcar nu există un sinod ca întrunire regulată supremă a Bisericii Luterane, cu atât mai puțin punându-se problema unui sinod care să fie mai mult decât un organ consultativ cum e în Norvegia, ci un legiuitor efectiv cum e în cele două cazuri finlandeze. Spre deosebire de cazul Norvegiei și asemănător situației din Finlanda, în Danemarca există o taxă bisericească. Statul danez plătește salariile episcopilor, și contribuie cu 40% din suma totală a salariilor restului clerului.²¹

În pofida diferențelor actuale evidente dintre cele mai mari patru țări nordice în ce privește regimurile bisericilor de stat, din punctul de vedere al practicii actuale, diferențele sînt mai mici. Toate țările nordice au experiența unei secularizări rapide în perioada postbelică. Apartenența la biserică sau bisericile de stat a rămas numeroasă în principalele patru țări nordice, deși s-a înregistrat o descreștere tipică a numărului membrilor de la 95% din populație pînă pe la 85%, dacă luăm în considerare cazul Finlandei. Bisericile de stat finlandeze, norvegiene și daneze și Biserica Luterană Suedeză și-au păstrat o bună vizibilitate publică. Totuși, frecventarea efectivă a bisericilor de către membrii lor este scăzută în toate țările nordice, în afara riturilor de trecere fundamentale ale botezului, confirmării, nunții, înmormîntării și cele câteva sărbători fundamentale ale Bisericii Creștine.

3. Analizele apartenenței, reglementării, managementului și reprezentării în bisericile de stat finlandeze

3.1 Comunitatea: cifre, tendințe, distribuie geografică și diasporă

BOF are o comunitate de numai 60.000 de persoane din populația totală de 5,25 milioane a Finlandei, sau 1,1% din populația totală și 1,3% din populația ce aparține ambelor biserici de stat. Dat fiind faptul că BLF are o comunitate însumată la 4,4 milioane, BOF ar putea fi un cult minoritar invizibil și insignifiant. Totuși, dimpotrivă BOF este prezentă în mass media precum și în alte tipuri de scene cu vizibilitate într-o proporție ce excede foarte mult mărimea sa. Opinia publică este chiar mai pozitivă față de BOF decât față de biserică majoritară. Este de remarcant că aceasta este atitudinea predominantă chiar în rîndul membrilor bisericii majoritare. (Heino, 1997) (Tabelul 1.)

Proporția comunității BOF din totalul populației Finlandei a scăzut încet în timpul primilor 70 de ani de independență finlandeză (proclamată în 1917) de la peste 2%

pînă la doar peste 1% din populație. Descreșterea comunității s-a oprit în anii '90. Pînă la cel de-al II-lea război mondial, cîteva municipalități din estul extrem al Finlandei din acea vreme erau locuite în mod tradițional de o majoritate ortodoxă. Odată ce Uniunea Sovietică a ocupat aceste regiuni, prima dată în 1939-40 și apoi în 1944, populația lor s-a refugiat în cea mai mare parte din ce rămăsese din Finlanda. Chiar și în prezent partea ortodoxă a populației rămîne cea mai numeroasă în zonele estice și central-estice ale Finlandei, deși nici o municipalitate actuală din Finlanda nu are acum mai mult de 30% de ortodocși din populație. Forțele concertate ale migrației intrateritoriale din anii '50 și noua imigrație rusă din anii '90 au dus la creșterea populației ortodoxe în orașele din sudul Finlandei, mai ales.

	Biserica Ortodoxă	Biserica Luterană	Alte culte creștine ²²	Culte non-creștine ²³	Neafiliați la nici un cult	Populația totală
Membri	60.000	4,4 milioane	Circa 60.000	Circa 30.000	Circa 660.000	5.250.000
Tendențe	În creștere	Stabilă sau în declin lent	N.A.	În creștere	În creștere	În creștere lentă
Distribuția geografică	Estul și regiunile est-centrale ale Finlandei, orașe din sudul Finlandei	Răspîndită în mod egal, cel mai puțin în orașe	N.A.	Mai cu seamă în orașe	Mult mai multe persoane în orașe decît în zonele rurale	N.A.
Noi membri	Finlandezi și a doua generație de imigranți născuți ortodocși; finlandezi și imigranți convertiți	Născuți luterani, cîțiva imigranți din care cei mai mulți convertiți	Mulți devin membri prin convertire	Număr în creștere de musulmani	N.A.	N.A.

Tabelul 1. Comparații între cultele din Finlanda: comunități religioase

3.2 Reglementări internaționale²⁴

BOF este ceea ce în tradiția ortodoxă este cunoscută drept biserică ortodoxă „autonomă”. BOF este autonomă în ce privește legătura pe care o are cu Patriarhia Ecumenică a Constantinopolului. Legătura a fost definită în documentul *Tomos*, după cum s-a menționat mai sus, emis de către Patriarhul Ecumenic Meletios pe 6 iulie, 1923 (bunăoară, în Parrukoski, 1989). Importanța sa pe termen lung a implicat scoaterea BOF de sub orice subordonare față de Patriarhia Moscovei. După cum

s-a precizat mai sus, Patriarhia Moscovei s-a străduit, din 1944 pînă la mijlocul anilor '50, să se revină la acea subordonare. Documentul din 1923 determină poziția canonică a BOF și are relevanță în chestiunile fundamentale de doctrină și tradiție. El devine relevant și prin aceea că pentru numirea arhiepiscopului BOF e necesar acceptul Patriarhului Ecumenic.

Cu toate că bisericile ortodoxe „autonome“ au cel mai scăzut nivel de independență bisericească vis-à-vis de Patriarhie, nu există nici un dubiu asupra gradului *de facto* înalt de autonomie a BOF. Pînă în anii '70 BOF înființase un număr suficient de episcopii, patru, pentru a se califica pentru gradul mai înalt de independență al „autocefaliei”. Totuși, autocefalia nu a fost introdusă, motivul cel mai plauzibil fiind micimea și capacitatea limitată a BOF. Din contră, BLF este complet independentă, fără nici un document de reglementare canonică internațională. De la apariția activismului ecumenic, ambele biserici, ortodoxă și luterană ale Finlandei, se numără printre participanții activi.

3.3 Reglementările naționale²⁵

Legislația constituțională finlandeză asigură protecția „religiei și conștiinței”. Libertățile pozitive respective sînt cele ale confesiunii, cultului, asocierii, existînd de asemenea libertatea negativă explicită de a rămîne în afara asociațiilor religioase ce împiedică participarea în adunări religioase împotriva conștiinței participanților.

Seppo (1999) se referă la propunerea din perioada respectivă, care presupunea reunirea prevederilor constituționale existente într-o lege care avea să se numească Constituția Finlandeză, precum și la faptul că la un moment dat nu exista nici o referire la nici o comunitate religioasă. Totuși, o astfel de referire a fost reintrodusă în propunere după ce s-au iscat critici. Referirea este inclusă în Constituția Finlandeză ce a intrat în vigoare pe 1 martie 2000. De asemenea, există prevederi în Constituție potrivit cărora continuă să se aplice aranjamente legale speciale privitoare la BLF – interesant, numită doar „biserica“ în referirea constituțională la „Legea Bisericilor“ ce urma să fie adoptată. Prevederile mai implică, deși nu explicit, instituirea de măsuri analoge privitoare la BOF. Alte confesiuni, culte și asociații religioase sînt lipsite de o recunoaștere similară, spre deosebire de situația actuală din Suedia sau din Germania, de exemplu.

În situația din 2005 încă există puțin mai multe reglementări ale statului finlandez în ce privește BOF decît BLF. Totuși, s-ar putea ca acest lucru să nu fie împotriva voinței BOF în sine, motivația în acest sens fiind în primul rînd capacitățile reduse ale acesteia. Această stare de lucruri are legitimare și ca protecție a unei minorități. Din anii '90, BLF a asumat un rol tot mai mare în elaborarea propriilor norme legale, cele mai multe dintre ele în curs de adoptare în momentul de față. BLF a mai acceptat transformarea Administrațiilor Diocezane (*tuomiokapitulit*) într-un regim de biserică unică, în locul regimului tradițional de biserică de stat. În același chip, BLF și-a asumat responsabilitatea pentru salariile

episcopilor. (Heikkilä, 1999; Seppo, 1999). Îndelungata tradiție potrivit căreia șeful statului numește episcopii e de asemenea abandonată în BLF. În momentul de față doar BOF este explicit subvenționată de stat pentru întreținerea administrației aflate deasupra nivelului parohial. Subvenția se ridică la aproximativ 10% din totalul cheltuielilor BOF dacă se includ și cheltuielile parohiei. Și în cazul BOF cea mai mare parte din reglementările interne revine din mâinile Parlamentului și Guvernului Finlandez la Biserica însăși, iar Biserica este cea care urmază să își numească episcopii. Finanțarea de stat a administrației centrale a BOF e de asemenea probabil să fie oprită în viitor, la momentul potrivit.

Ambele biserici de stat finlandeze sînt entități juridice publice. Există legi speciale cu privire la fiecare Biserică adoptate de Parlament, dar acceptate în prealabil de Sinodul fiecărei Biserici. Parlamentul nu are nici un drept de a amenda sau schimba legile respective, ci doar posibilitatea de a accepta sau respinge propunerile sinoadelor. (Heikkilä et al., 1996; Heikkilä, 1999). Legea cu privire la BOF (8 August 1969 nr. 521, art. 9) stipulează ca cel mai înalt nivel de guvernare a BOF să fie Guvernul Finlandei. Prevederea similară privitoare la BLF a fost abrogată odată cu adoptarea unei noi Legi a Bisericii în 1994. Totuși, reglementările rămase cu privire la BOF nu trebuie socotite întocmai. Ele se referă la supravegherea, de către Ministerul Educației, a afacerilor Consiliului Ecleziastic (*kirkollishallitus*) al BOF. Ele se referă și la rolul pregătitor al Ministerului în probleme legate de BOF și care urmează a fi decise de către Președintele Republicii, de către Guvern, sau Parlament. În sfîrșit, normele se referă la pregătirea subvenției pentru administrația centrală a BOF în cadrul bugetului de stat anual. În 2004, o comisie guvernamentală finlandeză și-a susținut propunerea de a armoniza și echivala reglementările legale cu privire la BOF pentru a corespunde cu cele referitoare la BLF. Rezultatul probabil este decodificarea substanțială a ceea ce a rămas din administrația guvernamentală națională finlandeză privitoare la BOF.

Condiția democrației a fost impusă de guvern celor două biserici de stat finlandeze în anii '70. În aparență, implementarea legii implica o cedare a Bisericilor în fața cererilor de democratizare. Totuși, consecințele au fost în mare măsură pozitive pentru Biserici. Democratizarea, care a ajuns să privească alegerea reprezentanților parohilor, a coincis cu o schimbare fundamentală în atitudinea față de Biserici a partidului celui mai popular din Finlanda, Partidul Social Democrat. (Seppo, 1999.) Deși schimbările au fost cel mai clar vizibile în BLF prin permiterea afilierilor de partid în alegerile la nivel parohial, s-au înregistrat efecte pozitive de legitimare democratică și față de BOF. Creșterea prezenței la vot a fost probabil motivația schimbării alegerilor în ambele Biserici, în 1998, în sensul organizării lor doar odată la trei ani, iar nu pentru o treime din locuri în fiecare an ca înainte. Trebuie observat că, spre deosebire de BLF, apartenența politică nu este vizibilă în alegerile de la nivelul parohiilor BOF.

Absența clerului feminin în BLF nu era o chestiune crucială la începutul anilor '70 în măsură să stopeze schimbarea pozitivă în atitudinea PSD. Totuși, conștientizarea condiției femeine egală atât din punct de vedere legislativ cât și al politicilor de stat în ce privește egalitatea între sexe a făcut progrese considerabile în Finlanda în timpul ultimelor trei decenii. În anumite privințe, tradiția clerului pur masculin din BOF reprezintă acum un oarecare handicap politic din moment ce, din anii '80, BLF a început să hirotonisească femei. Justificarea absenței clerului feminin o reprezintă tradiția ortodoxă (John 1966). Totuși, în biserici ortodoxe mai liberale din Statele Unite, hirotonisirea femeilor deja există cel puțin ca temă de discuție.²⁶

Nu există cazuri cunoscute de încălcare a drepturilor omului în BOF. Bisericile ortodoxe din Occident sînt cunoscute pentru atitudinea lor mai curînd îngăduitoare față de slăbiciunile omenești, iar această atitudine a reușit să-i atragă pe oameni pînă la convertirea personală, în pofida faptului că în practica efectivă credința ortodoxă impune cerințe severe de pioșenie a credincioșilor. Mai există și alți factori ce contribuie la absența încălcărilor. Proporția redusă a BOF-ului, suprafața mare și comunitatea mică a parohiilor ei, situația de concurență cu o biserică de stat mai mare, transparența treburilor Bisericii față de membrii ei și față de cei din afara ei, și natura de democrație politică solidă a Finlandei. Circumstanțele în care au loc încălcări ale drepturilor omului în comunitățile religioase din Finlanda sînt probabil absente în BOF. Asemenea încălcări par să aibă loc în mici comunități locale dominate de anumite mișcări neo-luterane cu coduri stricte de conduită,²⁷ în alte mișcări creștine cu caracter total sau fundamentalist, și în alte curente confesionale.

Statul, în sensul larg al cuvîntului, inclusiv înseși municipalitățile autonome ale Finlandei, continuă să ofere beneficii celor două biserici de stat. Municipalitățile trebuie să asigure predarea confesiunii religioase pentru fiecare copil. Servicii religioase și servicii preoțești sînt disponibile, pe cheltuiala statului, în închisori și în forțele armate. Există învățămînt teologic pînă la nivel de doctorat în teologie atât în cultul ortodox cât și în cel luteran. Studiile superioare de teologie luterană au fost înființate în Finlanda în 1640, simultan cu înființarea primei universități din țară. Studiul teologic are loc în cadrul a două universități și al unei facultăți așa-numit ecumenice a unei a treia universități. Studiarea teologiei ortodoxe a avut loc în Rusia cît timp Finlanda îi fusese anexată și pînă la independența Finlandei, iar la șase luni după ce Finlanda a devenit independentă, în august 1918, a fost înființat un Seminar Teologic Ortodox. Educația clerului ortodox a fost reactualizată și transferată la cea mai estică Universitate din Uniunea Europeană din 1995-2004 la Joensuu, Finlanda, în 1988. Educația este parte a funcțiilor facultății ecumenice menționate mai sus. (Hakkarainen, 1998)

Statul finlandez nu asigură subvenții celor două biserici de stat pentru activitățile lor interne de la nivelul parohiei, pe baza faptului că parohiile au dreptul

de a impune o taxă bisericească membrilor lor. Această taxă variază în parohiile BLF și BOF între 1% și 2% din venitul impozabil al membrilor parohiei. Totuși, organizarea activităților din fiecare biserică în maniera organizațiilor neguvernamentale, de obicei asociații, face posibilă sau cel puțin ar putea face posibilă subvenționarea de către stat. Principala activitate în acest sens constă în misiuni creștine, care în practica lor modernă efectivă pun accentul pe servicii de sănătate, educație și de asistență socială. BLF are mai multe organizații misionare ce activează în diferite țări ale lumii. BOF desfășoară activități misionare într-o singură țară, mai precis Kenya. În anul 2000 s-a înființat o nouă organizație de binefacere în subordinea BOF, cu numele de OrtAid.

3.4. Management general: unitate și diversitate, „centrele” bisericilor, diocezelor și parohiilor²⁸

BOF este mult mai unitară pe plan intern decât BLF în ce privește interpretarea doctrinei. Din secolul al XVIII-lea au apărut noi curente în BLF care, până în 1809, a fost doar o parte a Bisericii Luterane Suedeze. În secolul XIX curentele care sînt în prezent considerate „vechi” erau deja consolidate. Există „evangelicii” (*evangeliset*, în vestul, sudul și extrema estică ale Finlandei), „veghetorii” (*heränneet*, în nord și în centru, bine reprezentați în clerul luteran), și două orientări ale celui mai cuprinzător curent neo-protestant, lestadienii (mai ales în nord, bine reprezentați și în nordul Suediei). Vechile curente au fost însoțite în ultima vreme de alte mișcări de natură neo-protestantă, însă de obicei noile mișcări nu s-au îndepărtat și de miezul gândirii luterane. În BOF nu există organizații asemănătoare cu noile curente luterane și ca atare nici asociații independente în condițiile dreptului privat și nici firme ale acestora. Asociațiile ortodoxe de drept privat tind să se asemene asociațiilor luterane care sînt strîns legate de principalul curent al bisericii. Există organizații ortodoxe pentru tineri, studenți, activități misionare, pentru sprijinirea celor două mănăstiri precum și activități editoriale. (Ortodoksinen kalenteri, 1999) Singurul activism ortodox din afara BOF e constatabil în congregația restrînsă a Bisericii Ortodoxe Sinodice, și în cele două parohii finlandeze subordonate Patriarhiei Moscovei. Am făcut comentarii mai devreme asupra celor două parohii și a recentei lor activări.

Nivelul suprem de guvernare proprie a BOF îl reprezintă Sinodul Național anual, în care o jumătate din membri reprezintă clerul, format din patru episcopi și 14 membri aleși de către preoți și cantori și 14 membri ce reprezintă stratul laic, ales în parohii.²⁹ Poziția clerului este în acest caz mai puternică decât în BLF, unde clerul reprezintă doar o treime din adunare. Sinodul ia deciziile cele mai importante privitoare la BOF în măsura în care aceste decizii nu fac parte din prerogativele statului. După cum s-a menționat mai sus, puterile Sinodului au fost sau sînt în creștere ca urmare a procesului de scoatere de sub puterea de legiferare a guvernului național.

Tradiția ortodoxă atribuie o poziție puternică fiecărui episcop în dieceza lui. Totuși, există multe Biserici Ortodoxe minoritare, inclusiv cea din Finlanda, unde nu poate fi aplicat principiul ortodox tradițional „fiecare oraș cu propriul său episcop”. Prin urmare, supravegherea fiecărui preot din parohii de către episcopul său, Mitropolitul, dobândește un caracter diferit în Finlanda față de Grecia, de exemplu. În Finlanda democrația parohială cu un rol laic puternic caracterizează și principiul episcopal tradițional.

Decurge din tradiția ortodoxă a suveranității episcopale în cadrul diecezei sale ca arhiepiscopul – numit „Arhiepiscopul Finlandei și Kareliei” – să fie doar *primus inter pares* printre ceilalți Mitropoliți (Episcopi) și capul uneia dintre dieceze. Totuși, din cauza longevității Arhiepiscopilor BOF – doar Herman, Paul, John și Leo din 1923 încoace – și a poziției de decidenți în probleme spirituale, precum și a prestigiului pe care l-au obținut, statutul lor de reprezentanți supremi ai bisericii lor s-a aflat dincolo de orice contestare. Arhiepiscopul este și președintele sesiunilor Consiliului Ecleziastic (*kirkollishallitus*). Acest organ mai include și reprezentanți laici, pe lângă membrii clerului. Consiliul călăuzește administrația centrală a BOF. Comitetul își are sediul în orașul Kuopio din centrul Finlandei, unde își are reședința și Arhiepiscopul. Reiese din reglementarea BOF de către dreptul public că procedurile oficiale aplicate în Consiliu sînt aceleași cu cele aplicate în guvernul național și în municipalități. Deciziile sînt pregătite și arbitrate oficial de Consiliu și sînt arhivate procesele verbale, care sînt făcute publice. Procedurile recursului sînt disponibile potrivit dreptului public administrativ.

Administrația centrală a BOF primește resurse în cadrul unui capitol din bugetul anual de stat finlandez pe de-o parte, iar pe de altă parte primește o cotă prestabilită, aproximativ 10%, din impozitul pe venit al fiecărei parohii. Administrația centrală urmărește egalizarea fiscală prin subvenții extraordinare pentru parohiile cu capacitate fiscală redusă. Sistemele elaborate cu formule sofisticate pentru alocarea subvențiilor analoage din partea statului către municipalități lipsesc din BOF, la fel cum lipsesc și din BLF. O parte din subvenționarea BOF are loc sub formă de credit. În acest caz, o parohie poate să cadă la înțelegere cu centrul pentru a reține plata cotei centrului din impozitul pe venit al parohiei și să plătească doar o dobîndă pe credit pînă cînd se face plata integrală după cîțiva ani. Consiliul Ecleziastic al BOF acordă subvenții și în scopuri cum ar fi restaurarea icoanelor și a clădirilor bisericești.

Ceilalți doi mitropoliți, pe lângă Arhiepiscopul BOF, își conduc fiecare dieceza, una în sud, la Helsinki, cealaltă în nord, la Oulu. Mai există și un Episcop Asociat ce îl asistă pe Arhiepiscop. Fiecare dieceză este persoană juridică în condițiile dreptului public. Totuși, este probabil ca absența unei resurse independente de finanțare pentru dieceze să limiteze *de facto* libertatea de acțiune fiscală diecezală.

În BOF existau, pînă la o recentă fuzionare, în total 24 de parohii, fiecare fiind condusă de un preot paroh. Mai există, de asemenea, două mănăstiri: New Valaam și Lintula în partea est-centrală a Finlandei, conduse de un *igumen* sau de o *igumenia*. O a treia nouă mănăstire a început să se construiască în apropiere de Helsinki. Mărimea medie a unei parohii variază între 18.000 de membri în Parohia din Helsinki și pînă la mai puțin de 1.000 în 5 dintre cele mai mici parohii, media fiind de 2.500 de membri. Suprafața medie a unei parohii BOF nu este mai mică de 14.000 km², cea mai întinsă avînd o suprafață de aproximativ 100.000 km², în Laponia. După cum s-a menționat mai sus, fiecare parohie BOF este persoană juridică în condițiile dreptului public. Acest lucru face posibile achiziția și înstrăinarea proprietății imobiliare și a altor tipuri de proprietăți, deplina responsabilitate juridică și asumarea propriei răspunderi contractuale.

În parohii pot exista, pe lîngă preotul paroh, și alți preoți numiți pe post. O astfel de numire presupune educație teologică, în timp ce simpla hirotonisire, în respectul tradiției ortodoxe, nu necesită acest lucru. De aceea, într-o parohie pot exista persoane hirotonisite dar care nu sunt numite în post și care nu au educație teologică oficială. Mai sînt și cantorii, dintre care cei mai mulți cu normă întregă. De asemenea, mai sînt diaconi, dintre care cei mai mulți primesc doar o plată simbolică sau nu sînt plătiți deloc, și există foarte mulți voluntari neplătiți în fiecare parohie. Dată fiind densitatea redusă a populației ortodoxe din Finlanda, BOF are de asemenea preoți și cantori itineranți pentru a asigura continuitatea serviciului religios. Asemănător situației guvernului, municipalităților finlandeze și BLF, BOF are și ea angajați permanenți și temporari care nu sînt într-o poziție echivalentă celei a funcționarilor publici.

Managementul laic al parohiilor BOF este organizat asemănător structurilor din municipalitățile țării și la fel ca în parohiile BLF. Au loc alegeri trienale ale reprezentanților parohiei (*valtuusto*). Organul managerial tradițional cel mai înalt al fiecărei parohii, întrunirea parohială, alege preotul atunci cînd este necesar. După ce parohia a primit candidaturile oficiale, Mitropolitul Diecezan decide care dintre aplicanți îndeplinesc cerințele pentru a putea fi candidați. Apoi, după ce oficiază slujbe de probă, candidații sînt supuși votului membrilor parohiei, după care Mitropolitul confirmă alegerea. Reprezentanții aleși ai parohiei, prezidați de preotul paroh, decid asupra chestiunilor parohiale cele mai importante, cum ar fi bugetul anual și ocuparea unei mari părți a funcțiilor parohiale. De asemenea, ei aleg membrii consiliului parohial și alte organe parohiale administrative cruciale. Consiliul, de asemenea condus de către preot, este organul executiv suprem. Parohiile ortodoxe au de asemenea în mod tipic un consiliu pentru proprietățile imobiliare și alte consilii, cum ar fi cele pentru planificarea pe termen lung, diaconic, și pentru tineret. Filialele asociațiilor ortodoxe naționale operează în strînsă legătură cu parohiile. Diferența este că în BLF membrii consiliului sînt aleși de către enoriași și nu de către reprezentanții aleși ai parohiei.

3.5. Management financiar: surse de venit și aplicarea noului management național³⁰

Principala sursă de venit a fiecărei parohii BOF o reprezintă taxa bisericească. Cuantumul taxei este decis de către reprezentanții aleși ai parohiei pentru fiecare an bugetar. În 2005 cuantumul maxim al taxei bisericești în parohiile ortodoxe a fost *de facto* de 2,00%. În cadrul BLF există câteva parohii mici cu un cuantum mai ridicat decât acesta. Taxa bisericească este de fapt o taxă pe venitul impozabil.

Parohiile ortodoxe mai au și alte surse de venit:

- Sînt parohii care produc un venit substanțial din proprietăți, cum ar fi pădurile sau terenurile date în chirie.
- Mici surplusuri pot fi generate din vânzarea de cărți, icoane, candelă, ulei de candelă, și altele.
- Venituri extraordinare pot fi disponibile, cum ar fi subvenționări de la Consiliul Ecleziastic al BOF pentru compensarea unei capacități fiscale reduse sau pentru restaurarea sau achiziționarea de proprietăți, ustensile și veșminte valoroase.
- Venituri extraordinare pot fi disponibile de la stat pentru restaurarea proprietăților cu valoare culturală și de la municipalități pentru îmbunătățirea înfățișării bisericilor și a spațiului ce le înconjoară.
- Există programe ale Comisiei Europene în domeniul culturii, în cadrul cărora parohiile ortodoxe pot și ele să se asocieze.

Parohiile care au perspective pozitive în ce privește evoluția veniturilor lor pe termen lung pot considera justificată apelarea la împrumuturi de pe piața generală a împrumuturilor. În mod obișnuit, scopul împrumutului îl constituie restaurarea bisericilor sau construirea de noi biserici și de alte clădiri parohiale.

Anterior așa-zisului Nou Management Public, bisericile de stat finlandeze au decis să recurgă la aplicarea principiilor de contabilitate generală, cunoscute întrucîtva derutant și drept „contabilitate de afaceri“. Schimbarea a avut loc între 1997-2000, sau imediat după ce o reformă similară a fost implementată în municipalitățile finlandeze de la începutul lui 1997 încoace. Aici ca și înainte, bisericile de stat finlandeze adaptează principiile de management financiar municipal, buget și contabilitate, deși ele adaptează aceste principii în scopuri proprii. BOF, de asemenea, se folosește de experiența acumulată și de pregătirea oferită de BLF.

Reforma presupunea că fiecare parohie, din ambele biserici de stat, trebuie să pregătească bugete operaționale și de investiții separate, și că fiecare dintre ele trebuie să poată pregăti o declarație de bilanț anual, o declarație financiară și o bilanță contabilă la sfîrșitul fiecărui an fiscal. Parohiile trebuie să stabilească valorile inițiale ale bunurilor lor mobile și imobile și să înceapă să calculeze o depreciere anuală a valorii proprietăților. Mai mult decât atât, parohiile cu activități organizate în exteriorul propriilor organizații parohiale, cum ar fi companiile de management al proprietății imobiliare cu capital social, trebuie să pregătească

declarații consolidate referitoare la întreaga lor activitate. (Ahonen & Meklin, 2000.)

Există o diferență marcantă în organizarea fiscală a parohiilor BOF față de cele luterane. În BLF un număr mare de parohii aparțin federațiilor parohiale care au un fond în totalitate comun al finanțelor parohiale. Acest fond presupune și faptul că resursele comune sînt administrate în comun. Federațiile sînt un lucru obișnuit în orașe și metropole. Din cauza suprafețelor mari și densității scăzute a comunităților parohiilor BOF, federațiile parohiale sînt greu de realizat, iar fuzionarea parohiilor este și ea de utilitate îndoielnică în multe cazuri. Totuși, după cum s-a menționat mai sus, a existat de curînd o fuzionare parohială.

3.6. *Reprezentarea de jure și de facto*³¹

De la începutul anilor '70 nu mai este exclusă folosirea denumirilor de partid pentru asociațiile alegătorilor la alegerile din parohiile BLF. Nu același lucru se întîmplă în BOF, deși există candidați a căror afiliere la partid este cunoscută înainte de deciziile electorale.

Singurul partid finlandez creștin, Liga Creștină, a fost fondat în anii '70, acum fiind sub numele de Partidul Democrat Creștin (PDC), nu este un reprezentant al perspectivei ortodoxe și sînt mulți luterani care consideră că partidul reprezintă doar o porțiune limitată a perspectivei luterane. În mod obișnuit, au fost și sînt parlamentari finlandezi care sînt membri ai BOF, însă nici unul din rîndurile PDC. În ultimii ani, unul sau doi dintre cei maxim 18 preoți guvernamentali permiși de legislația finlandeză au fost de fapt membri ai acestei biserici, însă dispersați în partide diferite.

Participarea politică a clerului luteran este parte integrantă a istoriei politice a Finlandei. Clerul luteran a alcătuit una dintre cele patru stări sociale din parlament pînă la introducerea în 1906 a parlamentului unicameral bazat pe sufragiu universal. Clerul luteran a fost important și în marele Partid Finlandez, *suomalainen puolue*. Cînd acest partid și-a încetat existența, la scurt timp după declararea independenței Finlandei, o mare parte din cler a devenit activă în partidul conservator, Coaliția Națională. În anii '30 și la începutul anilor '40, mulți studenți în teologie și tineri clerici luterani au fost susținători ai partidului de extremă dreaptă, Mișcarea Populară Patriotă IKL, în pofida legăturilor sale tot mai strînse cu național-socialismul german. Ca atare, interpretarea finlandeză a extremismului de dreapta din acea vreme a avut un vizibil caracter de luteranism naționalist extrem. Pînă în anii '60, clericii luterani au avut tendința de a se pune în slujba Coaliției Naționale sau a Ligii Agricole, care a devenit Partidul de Centru în 1965. Tumultul ideologic din acea vreme, asociat cu democratizarea din bisericile naționale, a dus la apariția clerului social democrat și chiar a celui din DLFP, dominat de comunism din anii '60 încoace.

În virtutea tradiției, clerul ortodox nu participă în politica de partid și cu atât mai puțin nu candidează la funcții politice. Totuși, unii din membrii lui susțin o doctrină cu relevanță politică și socială. Absența activităților politice de partid nu a exclus cu nici un chip sindicalizarea preoților ortodocși, a cantorilor și profesorilor de religie ortodoxă. Totuși, trebuie remarcat faptul că sindicalizarea este parte constitutivă a scenei socio-economice finlandeze, în care rata sindicalizării este de aproximativ 80% dintre angajați.

Am discutat deja reprezentarea în cote egale a clerului, în sensul larg al cuvântului, și a laicilor în cadrul Sinodului BOF. M-am referit, de asemenea, la reprezentarea mai pronunțată a clerului în cadrul Sinodului BOF decât în Sinodul BLF. În sfârșit, m-am referit la absența clerului feminin din cadrul BOF, spre deosebire de BLF. Totuși, femeile au o prezență numeroasă printre reprezentanții aleși ai fiecărei parohii BOF, în cadrul consiliilor parohiale și al altor organe parohiale, precum și printre membrii activi ai sinodului BOF. Nu mai trebuie spus că frecventarea de către femei a bisericii în cadrul BOF este mai mare decât de către bărbați, în raport cu proporția respectivă a membrilor bisericii.

Reprezentarea minorităților naționale și etnice face parte integrantă a BOF de la înființarea ei ca biserică autonomă. Într-o ordine numerică aproximativă, BOF reprezintă următoarele grupuri minoritare din Finlanda:

- în general, BOF este reprezentanta karelienilor, indiferent dacă ei sau strămoșii lor vorbesc/vorbeau vreunul din dialectele limbii kareliene, sau așa-zisele dialecte kareliene ale limbii finlandeze³².

- dat fiind faptul că singura regiune în care Finlanda (în trecut fosta ei regiune centrală și de nord-est) se învecinează cu o populație ortodoxă avea un număr însemnat de vorbitori ai limbii kareliene, BOF a rămas reprezentantul cel mai de seamă al acestei populații, odată ce ea s-a refugiat în ceea ce rămăsese din Finlanda în 1939 și apoi din nou în 1944.

- în timpul anilor '90, BOF-ul a primit un potențial rol de reprezentant al noilor imigranți de etnie rusă din Finlanda. Spre deosebire de 1990, când numărul tuturor străinilor din Finlanda era de numai circa 10.000, la începutul anilor 2000, doar străinii de etnie rusă se ridicau la circa 25.000. Totuși, după cum s-a arătat mai sus, nu este limpede dacă cei mai mulți dintre rușii în cauză doresc să aparțină de BOF.

- BOF a continuat să îi reprezinte pe cetățenii finlandezi cu ascendență rusă, fie că erau urmașii rușilor stabiliți în Finlanda înainte de primul război mondial, în timpul revoluției ruse sau imediat după aceea, fie că s-au stabilit în Finlanda mai târziu. Prin acest grup ne referim la cetățenii finlandezi naturalizați având ascendența menționată, iar o parte din ei include unii din „imigranții care au revenit”, descriși în anii '80 ca cei cărora li s-a atribuit naționalitatea finlandeză în URSS. Astfel, deși mulți dintre „imigranții reveniți” care s-au mutat în Finlanda erau luterani sau neafiliați nici unei biserici, nu puțini dintre ei erau ortodocși.

• BOF a primit, de asemenea, rolul de reprezentant al micii minorități a băștinașilor *Kolтта Saami* din Petsamo-Laponia, care au devenit refugiați din teritoriul lor preluat de Uniunea Sovietică în 1944 și care erau în mod tradițional ortodocși. Sami este un grup etnic care vorbește diferite dialecte de origine fino-ugrică cu același nume. Nu există nici o inteligibilitate reciprocă între finlandezi și populația sami, iar limbile pot fi considerate cam la fel de îndepărtate cum sînt, de exemplu, româna și spaniola. Populația finlandeză *Kolтта Saami*, care s-a stabilit prima dată în nord-estul extrem al actualului teritoriu finlandez după cel de-al doilea război mondial, cuprinde circa 700 de persoane, sau în jur de o cincime din întreaga populație finlandeză sami.

Pînă în anii '90, fluxul convertirilor religioase dintre bisericile de stat luterane și ortodoxe din Finlanda începuse să se încline în favoarea celei din urmă. Există personalități de seamă, culturale și politice, în țară, atît femei cît și bărbați, care s-au convertit, însă nu au avut loc convertiri în masă. Acest lucru se explică parțial prin datinile BOF care nu încurajează convertirea, ci o descurajează mai degrabă. Totuși, majoritatea convertiților sînt oameni simpli, mulți dintre ei avînd strămoși ortodocși și de obicei părinți sau bunici convertiți ei înșiși la luteranism. Actualul arhiepiscop retras din BOF s-a convertit de la BLF, avînd doctorat atît în teologie luterană obținut în Finlanda, cît și în teologie ortodoxă obținut în Grecia. Alt mitropolit al BOF este de asemenea convertit de la luteranism și deține o diplomă de masterat în teologie luterană. Actualul arhiepiscop BOF este născut ortodox, dar are masterat în teologie luterană. Mai sînt și alți membri ai clerului BOF care sînt convertiți.

4. Concluzii: particularitățile unui caz național și dinamica unei decreștinări treptate

În Finlanda, distanțarea cetățenilor față de bisericile de stat nu a atins proporții masive. Analizînd cazul Olandei, care este singura țară din Europa în care retragerea voluntară a cetățenilor din biserică a făcut comunitatea bisericească să devină o minoritate a populației³³, Van Rooden (1998) sugerează că elitelor societății olandeze le-a convenit ca cetățenii să se înstrăineze în număr mare de biserică. Din contră, în societatea finlandeză elitelor le-a convenit să nu aibă loc o avalanșă a alienării, cu toate că separarea de o biserică de stat este posibilă din anii '70 încoace printr-o simplă notificare adresată celui mai apropiat birou local de evidență a populației. Totuși, Finlanda se aseamănă cu Suedia și Germania și diferă de Olanda (Monsma & Soper 1997) prin faptul că participarea celor mai mulți dintre membrii bisericilor de stat sau bisericilor dominante la slujbe este scăzută. Membrii cu participare activă formează mai puțin de 10% din comunitate. Aceasta reprezintă doar o fracțiune a respectivei cifre olandeze de 40-50% din comunitatea bisericească din această țară. Nu este exclus ca, după cum sugerează Monsma & Soper (1997), absența relativă a competiției interreligioase din Finlanda, rezultată

din regimul celor două biserici de stat, să fi jucat un rol în menținerea unui activism redus. Aceasta este, de asemenea, ipoteza comună a specialiștilor care au studiat frecventarea bisericii.³⁴

Finlanda este diferită de Suedia în sensul că BLF nu a ajuns să se identifice în mod clar cu clasa conducătoare a țării din secolul al XIX-lea. Lenhammar (1998) explică apariția noilor curente din afara curentului principal al Bisericii Luterane Suedeze, făcând trimitere la identificarea curentului principal cu elita conservatoare, regalistă sau paternalistă a secolului respectiv. Deși au existat cazuri de represiune statală față de unele dintre noile curente din Finlanda, în anii lor de formare ai aceluși secol, situația în ansamblu a rămas diferită de cea din Suedia. În Finlanda, ambele viitoare biserici de stat se confruntaseră în cursul secolelor și deceniilor lor de formare cu provocarea de a deveni biserici reprezentante ale vorbitorilor de finlandeză și, de asemenea, ale finlandezilor vorbitori de kareliană, prin opoziție față de fosta clasă educată vorbitoare de suedeză, sau, mai târziu, și în cazul predecesoarei BOF, prin opoziție față de Imperiul Rus rusofon sau rusofoni în general. Chiar dacă în Finlanda, în timpul așa-zisei „Prime Republici” din perioada 1917-1944 și parțial după aceea, BLF și o parte considerabilă a clerului ei s-au identificat cu dreapta politică naționalistă, falia rezultată față de clasele muncitoare a fost depășită treptat, din anii '70 și, în ce privește unele aspecte, mult mai devreme.

Concluziile lui Lehmann (1998) privitoare la decreștinarea Europei nu se aplică foarte ușor Finlandei. Putem, înainte de toate, să ne referim la înlocuirea comportamentelor creștine convenționale, încurajate în trecut de autoritățile publice generale și de presiunile comunitare din colectivitățile țărănești tradiționale cu o experiență religioasă mai chibzuită, voluntară și mai profund asumată. Ne putem de asemenea inspira din referința lui Heino (et al. 1997, 289) la o declarație a regretatului teoretician etic luteran finlandez *Martti Lindqvist*. În opinia lui Lindqvist, absența în Finlanda a carnavalurilor care au loc în țările catolice nu îi privează pe finlandezi de experiențe care să le activeze forțele subconștientului colectiv. Lindqvist menționează două situații, câte una pentru fiecare biserică de stat. În BOF, el menționează procesiunile creștine cunoscute în limba rusă ca *krestnyj hod*. În BLF, el menționează festivalurile de vară ale noilor curente luterane. Ar fi putut, de asemenea, să menționeze Paștele ortodox și Crăciunul luteran. Potrivit lui Lindqvist, în situațiile menționate, granița dintre „religios” și „secular” se risipește, și singurul lucru care rămâne este „dorul nerostit al finlandezilor pentru un cămin”. Acestea nu oferă un teren propice unei decreștinări rapide.

Prevederile internaționale privitoare la BOF sînt un instrument introdus la începutul anilor '20, cînd subordonarea față de Patriarhia Moscovei devenise inacceptabilă pentru elita politică conducătoare a Finlandei. Aceste prevederi consolidau simțitor autonomia BOF, lucru valabil și în circumstanțe actuale în care Patriarhia Moscovei este din nou independentă față de statul rus și din nou un actor

puternic. Există puține dubii că prevederile naționale finlandeze ce plasează BOF în poziția de a doua biserică de stat, au fost benefice pentru acea biserică. Testul cel mai dificil al prevederilor în vigoare de peste 80 de ani se pare că va fi încercarea de a ajunge la un compromis între autonomia BOF, pe de o parte, și semnele de activare a celor două parohii finlandeze ce țin de Patriarhia Moscovei, pe de alta.

Reglementările naționale cu privire la bisericile de stat finlandeze au avut cel mai probabil ca rezultat excluderea unor alte culte decât cele reprezentate de către bisericile de stat. Totuși, este greu de stabilit care culte anume ar fi putut fi excluse. Majoritatea finlandezilor care participă la slujbele penticostalilor finlandezi, care este cea mai mare denominație după BLF și BOF, au ales să rămână membri ai bisericii luterane. Biserica catolică are doar o miză mică în Finlanda, și doar o bază îngustă de expansiune. Cea mai mare orientare noncreștină, Martorii lui Iehova, nu a căutat recunoașterea sau sprijinul statului, ci a vrut să fie pe cont propriu. În sfârșit, deși comunitatea musulmană din Finlanda este în creștere din anii '90 datorită valului de somalezii, irakieni și iranieni, cei mai mulți dintre presupușii musulmani rezidenți nu au căutat să dobândească o apartenență activă în cadrul comunității musulmane organizate din țară.

În managementul său, BOF se confruntă cu problema capacității ei limitate. În pofida comunității ei mai mici și a răspîndirii resurselor ei pe întreaga întindere a Finlandei, ea întreține o organizare completă formată dintr-un centru, dieceze și parohii independente. În BOF există încredere în soluțiile orientate spre „economii la scară mare”, prin contopirea parohiilor, deși a avut loc o singură astfel de fuziune la începutul anilor 2000 și nu mai avusese loc nici una din 1950, când s-a făcut o delimitare a parohiilor în sistemul BOF. În BOF, mai există și opțiunea identificării de *economii pe baza obiectivelor*, prin inter-relaționare, resurse comune și funcții comune, fără a se recurge la fuziuni. Și aceste alternative suplimentare sînt utilizate pe scară largă.

BOF constituie un însemnat reprezentant politic, în multe moduri. Mulți dintre membrii ei vîrstnici continuă să se identifice puternic cu ascendența lor kareliană sau finlandezo-kareliană, iar membrii ei de origine rusă, fie din perioada antebelică, fie din perioadele ulterioare, pot de asemenea să își afirme identitatea. Democrația internă a fost impusă asupra ambelor biserici de stat finlandeze de către stat, ca și condiție pentru statutul lor special. Această democrație internă nu poate fi privită a fi în conflict cu moștenirea creștină în general, nici cu principiile comunităților creștine din doctrina celor două biserici în particular. Tradiția BOF nu permite hirotonisirea femeilor, dar acest lucru nu pare a fi un handicap serios deocamdată. Cea mai mare provocare cu care se confruntă BOF îi privește pe imigranții ruși și problemele canonice legate de ei și de cei trei poli ai Constantinopolului, Moscovei și capitalei BOF, Kuopio.

Există în prezent mii de etnici ruși stabiliți în Finlanda, care se identifică cu ortodoxia. Totuși, numai o minoritate restrînsă dintre aceștia s-au alăturat Bisericii.

Acest lucru reiese din faptul că numărul membrilor BOF a crescut doar cu câteva mii în timpul anilor '90, în pofida celor 25.000 de imigranți ruși din Finlanda. Dacă jumătate dintre cei care s-ar putea identifica cu ortodoxia s-ar fi alăturat bisericii, comunitatea BOF ar fi crescut cu 10.000 în loc de 2.000 sau 3.000. Și din aceste calcule reiese importanța relațiilor dintre polul canonic al Constantinopolului, Moscovei și al orașului finlandez Kuopio.

Note

1. Studiul de față constituie o revizuire și reactualizare din 2005 a unei lucrări susținute pentru prima dată la cea de a 28-a sesiune comună a atelierelor *European Consortium for Political Research*, Copenhaga, 14-19 aprilie, 2000, atelierul 22, „Biserica și Statul în Europa“, condus de John Madeley, Departamentul Guvernamental, școala Londoneză de Economie, și Stathis N. Kalyvas, Departamentul de Politică, Universitatea New York, New York, SUA.

2. În această lucrare folosesc adesea termenul de „cult” în loc de „Biserică” pentru a mă referi la cultele care nu sînt Biserici și la organizațiile acelor culte.

3. Bader 1999; vezi și aprinsele dezbateri americane de pe Internet între susținătorii și opozanții separației. Bisericile protestante de frunte din Statele Unite reprezintă cel mai clar exemplu de astfel de grup denominațional.

4. Cf. Monsma & Soper 1997, 3 și *passim.*, a căror interpretare este mai limitată decît cea făcută aici. Nu pot și nu intenționez să analizez în această lucrare chestiunile complicate ce includ problemele juridice ale democrației religioase interne și ale drepturilor intradenominaționale ale omului. Totuși, cred că este posibil ca prevederile legale europene să fie mai pregătite decît cele americane pentru a insista ca drepturile omului să nu fie încălcate nici măcar în interiorul comunităților religioase în pofida faptului că oamenii aderă la ele voluntar și au *de jure* dreptul să se retragă din ele cînd doresc. Ca atare, europenii par să ia în considerare mai ușor decît americanii posibilitatea ocurenței unor fenomene precum abuzul psihic.

5. Vezi de asemenea Ahonen 2000, paginile mele de Internet asupra capacității.

6. *Mat.* 22: 37-40, în special 22: 37, „iubește-ți aproapele ca pe tine însuți”, traducere din Gillquist 1997, 62. De Gruchy (1995) are un punct de vedere interesant, el socotind că idealurile democratice își au originea în vremea profeților Vechiului Testament. Astfel, el îl urmează pe marele teoretician politic al comunităților Walzer (1986).

7. Este bine cunoscut faptul că în timpul Rusiei pre-revoluționare nu a ieșit la lumină nici o tradiție puternică care să contracareze diversele curente marxiste. Un curent propriu al gândirii ruse l-a reprezentat teologia filosofică (*Vladimir Soloviov, Pavel Florensky și Serghei Bulgakov*). În afară de discursul pur teologic, a existat filosofia existențială cu influențe teologice a lui *Nikolai Berdiaev*. Acești autori acordau o importanță specială conceptul greu de tradus de *sobornost* sau *cherkovnost* („bisericitatea”) ca presupusă materializare a celei mai adevărate înțelepciuni divine (*sophia*) pe care ei o declarau drept legătura fundamentală dintre credincioși. Această accentuare poate fi socotită a implica o subliniere – chiar dacă prin recurgerea la un anacronism – ce poate fi numită „comunitariană”, cel puțin în ce privește teoria politică. Vezi Kotiranta 1995.

8. Bader (1999) susține că democrația politică poate fi privită ca un set de principii cărora câteodată ar trebui să li se permită să transeadă principiile cultelor în caz de conflicte. Monsma și Soper (1997) abordează problema într-o formă mai neutră. Se poate compara situația finlandeză cu cea din Rusia, unde a rămas dificil să se procedeze la introducerea așa-zisului „principiu sinodal” care presupune un rol puternic al laicilor în guvernarea Bisericii.

9. „Economiiile la scară mare” implică faptul că costul mediu per unitate de producție descrește pe măsură ce crește mărimea unității de producție. „Economiiile de obiectiv” implică posibilitatea utilizării în comun a unor resurse pentru mai multe scopuri. De exemplu, aceiași oameni pot fi potriviți pentru îndeplinirea a mai mult de o singură funcție dacă pot investi timpul necesar. Acest lucru poate transcede limitele organizațiilor, de exemplu, pot exista oameni care au capacitatea de a servi mai multe organizații în același timp. Alt exemplu, dacă o organizație trebuie să investească oricum anumite costuri fixe pentru a înființa o funcție, și dacă aceasta aduce după sine o capacitate în plus, acea capacitate poate fi vândută altor organizații. În sfârșit, aglomerarea anumitor activități în industrii sau echivalente de industrii (inclusiv activități religioase) care concentrează „ciorchini” în anumite regiuni implică de asemenea economii centrate pe obiectiv. Teece 1980.

10. Vezi Mueller 1989, deși inițial a fost dezvoltată de economiștii *Gordon Tullock* 1967 și *Anne Krueger* în 1972. Aici, conceptul de „chirie” nu se referă în nici un caz la chiria plătită gazdei de către chiriași, ci la ceea ce obține un deținător de resurse din costul oportun al acelor resurse. Adică, odată ce o resursă este dedicată unui scop, există un cost oportun egal cu profitul pierdut al acelei resurse în folosul în care *nu* a fost utilizat. În căutarea de chirii există în acest sens două tipuri de chirii. *Primul tip* este cel al chiriiilor pentru actorii care au creat o valoare pe piețele competitive prin noi combinații de resurse sau satisfăcând noi cereri. *Al doilea*, există chirii în situații de „căutare de chirie”, unde o piață s-a diminuat sau chiar a devenit nonpiață. În acest sens, chiriiile permise de către actorii care sînt acceptați în piețele protejate sau în nonpiețe *nu* beneficiază de valoarea pe care o creează, ci de pe urma statutului lor protejat. Ei pot încerca să smulgă beneficii în detrimentul altor actori prezenți în piețele protejate sau în non-piețe. (Vezi Solvason 1991, 2.) Solvason (loc. cit) dă exemple mai puțin flatante de actori căutători de chirii. Aparatul conceptual al căutării de chirii se aplică și bisericilor de stat atîta timp cît ele sînt implicate într-o competiție inter-religioasă într-o situație unde nici o altă comunitate religioasă nu reprezintă pentru bisericile de stat o provocare serioasă.

11. Prim-vicepreședinte și economist șef al Băncii Mondiale la vremea la care a elaborat acel text.

12. Este o competiție „politică” doar în sensul în care nu este o competiție de piață economică. Totuși, aceasta nu înseamnă că politica de partid sau instituțiile politice oficiale ar trebui să fie implicate. Competiția „politică” în acest sens este de asemenea foarte obișnuită printre firmele de afaceri. De exemplu, să luăm amenințările sau contraamenințările giganților contemporani din piețele de softuri de computer sau servicii de internet de a-și da sau nu în judecată concurenții în problemele litigioase.

13. Stiglitz (1998) se referă la poziția actorilor cel mai bine poziționați din comerț și agricultură. Ne putem întreba dacă acest lucru nu este cumva adevărat pentru bisericile și cultele consacrate, mai ales dacă avem de-a face cu bisericile de stat cu poziție oficială definită sau măcar permisă de stat. În ce privește costurile pierdute, clădirile bisericesti ale bisericilor consacrate sînt cu siguranță un obiect de controversă.

14. Urmate mai tîrziu îndeaproape de Monsma and Soper (1997).

15. Totuși, cazul Estoniei este complicat. La sfîrșitul anilor '90, Patriarhia Ecumenică a Constantinopolului a restabilit statutul autonom al Bisericii Ortodoxe Apostolice Estone, a cărei predecesoare funcționase în anii 1923-1940/1945. Statul eston i-a confirmat bisericii statutul oficial. Încercînd să rezolve conflictele, guvernul eston a acordat în 2002 un statut juridic privat parohiilor Bisericii Ortodoxe Ruse ale Patriarhiei Moscovei de pe teritoriul Estoniei. Este de remarcat faptul că Biserica Apostolică Estonă are 20.000-30.000 de membri, în vreme ce numărul celor afiliați parohiilor Patriarhiei Moscovei este, aproximativ, de zece ori mai mare. Vezi

Papathomas & Palli 2002. De remarcat este și faptul că Estonia este împreună cu Olanda și Republica Cehă singura țară europeană unde doar un număr mic de cetățeni își recunosc apartenența la o comunitate religioasă. Este posibil ca în Estonia doar un sfert sau mai puțin de 400.000 de oameni să se identifice cu o astfel de comunitate, printre care cele două biserici ortodoxe împreună și Biserica Luterană Estonă sînt egale ca număr de membri.

16. Monsma și Soper (1997) se referă exact la alternativele „oficiale” și „neoficiale” în structurarea relațiilor stat-biserică. În ce privește considerațiile de față, o structurare „neoficială” va face o țară să tindă înspre o soluție contractuală sau, în funcție de caz, înspre o soluție liberală, însă una în care se înregistrează o diferențiere a statuturilor diferitelor culte.

17. Represiunea a fost prea puțin sistematică. Din contră, ea a constat din politici punctuale ale Suediei precum interzicerea accesului preoților ortodocși din Rusia pentru a îi înlocui pe preoții decedați sau plecați, aversiunea față de folosirea slavonei în slujbele ortodoxe, dispute cu privire la proprietăți și diferite presiuni ale statului sau ale societății civile în sensul convertirii la luteranism, vezi analiza recunoscută drept „moderată” a acestei probleme făcute de Laasonen (2005).

18. În Imperiul Rus, Polonia a deținut o poziție oficială asemănătoare, dar din 1863, cel mai târziu, autonomia Poloniei nu a mai fost aplicată în practică. Cel de-al treilea caz a fost Basarabia, a cărei nobilime a refuzat o ofertă de autonomie din partea Împăratului Rus în 1812.

19. Pentru aceste evoluții, vezi Loima 2004. Unul din factorii declanșatori ai disputei a fost, și încă mai este, folosirea finlandezei versus folosirea slavonei, care se poate auzi în slujbele ocazionale din BOF, mai ales în orașele mari. Folosirea slavonei a scăzut încet în BOF pînă cînd s-a ajuns la actuala situație în anii '70. În BOF majoritatea slujbelor au loc în finlandeză, deși există slujbe și în suedeză, greacă, română și slavonă, cel puțin. Mai există și problemele calendarului. Biserica Ortodoxă Rusă folosește calendarul iulian, în timp ce BOF este probabil, de la data *tomos-ului* din 1923, singura Biserică Ortodoxă din lume care respectă calendarul gregorian, inclusiv stabilirea datei Paștelui. Cele trei mănăstiri ortodoxe ale Finlandei respectă și ele calendarul gregorian spre deosebire, de exemplu, de cazul Greciei. Acolo, Biserica Ortodoxă respectă calendarul gregorian cu excepția stabilirii datei Paștelui, iar mănăstirile continuă să adere la calendarul iulian.

20. Ziarul *Helsingin Sanomat*, 23 ianuarie, 2000. – De remarcat că pînă recent, președintele finlandez numea atît episcopii BLF cît și ai BOF, și a continuat să îi numească pe episcopii acesteia din urmă încă o vreme după ce nu-i mai numea pe cei ai BLF. În ce privește rămășițele administrării guvernamentale naționale anterioare ale celor două biserici de stat finlandeze, administrația centrală a BOF încă mai este plătită din bugetul guvernamental național, motiv pentru care Arhiepiscopul Mitropolit al BOF semnează un „contract de rezultate” anual cu Ministerul Educației, într-un mod asemănător cu ceea ce fac, de exemplu, rectorii Universității Finlandeze. Probabil aceste practici legate de BOF vor înceta în curînd, la fel cum s-a împlinit cu echivalentele lor în ce privește BLF. Motivația retragerii lor mai încete în ce privește BOF se află în resursele insuficiente ale BOF și în capacitatea ei prea limitată de administrare pentru a-și asuma în curînd schimbările necesare.

21. *Ibid.*

22. Cele mai mari dintre acestea sînt alcătuite pe departe din pentecostali, cu peste 50.000 de membri. Totuși, un număr mare de persoane ce participă *de facto* la Biserica Pentecostală nu au renunțat la calitatea de membri ai BLF. Biserica Liberă a Finlandei are aproximativ 13.000 de membri. Biserica Catolică are o dieceză în Finlanda și circa 6.000 de membri. Mai sînt și circa 5.000 de adventiști. (Heino *et al.* 1997)

23. Cea mai mare din comunitățile respective este cea a Martorilor lui Iehova cu circa 17.000 de membri. Numărul estimat de musulmani este de circa 10.000, dar există doar în jur de

1.000 de membri înregistrați în comunitatea Musulmană Finlandeză. Trebuie menționat faptul că date asupra altor culte decât luteranismul sau ortodoxia provin de la sfârșitul anilor '90, Heino *et al.* 1997.

24. În conceperea secțiunilor 3.2-3.5 am recurs la următoarele surse: Ambrosius 1982 (reactualizat din diferite surse), Hakkarainen 1998, Hallamaa 1998, Heikkilä 1999, Heikkilä *et al.* 1996, Heino 1997, Heino *et al.* 1997, Houtsonen 1981 (reactualizat din diferite surse), John 1976, Karjomaa 1982 (reactualizat din diferite surse), Kirkinen 1982, Kirkinen *et al.* 1995, Koukkunen 1982, Laitila 1998, Mustonen 1980, Ortodoksinen kalenteri 1999, Ortodoksisen kirkon kanonit 1980, Parrukoski 1989 (reactualizate din diferite surse), Seppo 1999, Setälä 1966, and Tuohimäki 1998. Referința directă în text la acele surse este menținută la nivel minim.

25. Vezi nota de subsol de la începutul secțiunii 3.2 cu privire la referințele generale.

26. Aici mă refer la discuțiile de pe Internet. De remarcat că există multe orientări diferite ale Bisericii Ortodoxe din Statele Unite, fie ele subordonate sau nu față de Patriarhatul Ecumenic al Constantinopolului. În Statele Unite există de asemenea Bisericii Ortodoxe cu o doctrină diferită față de doctrina trinitariană a Bisericilor Ortodoxe tradiționale ale Europei.

27. Trăsături des întâlnite includ interzicerea măsurilor contracepționale, eforturi de a exercita control social pentru detectarea cazurilor de recurgere la aceste măsuri, interzicerea televizoarelor și eforturi de detectare a încălcărilor acestei prohibiții, interzicerea consumului de alcool, preferința căsătoriilor doar între credincioșii din cadrul aceluiasi curent religios și presiuni severe ale membrilor împotriva membrilor ce nu se supun acestor reguli. Totuși, din câte se pare, nu s-au făcut studii sistematice asupra acestor încălcări. Motivul cel mai probabil este dorința de a nu irita mișcările în cauză. Trebuie observat că mișcările sînt în mod ocazional foarte puternice ca forțe sociale, și ele sînt mult mai puternice în anumite regiuni ca să nu mai vorbim de anumite municipalități și câteva din satele lor.

28. Vezi nota de subsol de la începutul secțiunii 3.2 cu privire la referințele generale.

29. Ca să fiu precis, cantorii nu fac parte din cler decât în cazurile cînd au fost hirononisiți. Trebuie observat faptul că în BOF sînt de asemenea mulți cantori femei, care în mod categoric nu pot fi hirononisite indiferent de educația lor și meritele lor spirituale.

30. Vezi nota de subsol de la începutul secțiunii 3.2 cu privire la referințele generale.

31. Vezi nota de subsol de la începutul secțiunii 3.2 cu privire la referințele generale.

32. Limba finlandeză aparține grupului de limbi fino-ugrice. Principala limbă ugrică este maghiara, care este la fel de diferită de finlandeză cum este engleza de cealaltă limbă indo-europeană, greaca. Cea mai răspîndită limbă finică este finlandeza, care are în jur de 5 milioane de vorbitori la nivel global. Lingviștii au căzut de acord că limba kareliană, în prezent vorbită ca limbă maternă de numai câteva zeci de mii de persoane aproape numai în Rusia, e o limbă distinctă de finlandeză. Trebuie să se facă distincția între limba kareliană, vorbită în câteva dialecte ce pot fi destul de diferite, și așa-zisele dialecte kareliene ale limbii finlandeze propriu-zise, ai cărei vorbitori nativi nu au probleme în înțelegerea acestor dialecte spre deosebire de limba kareliană. Mulți dintre refugiații ortodocși către ceea ce rămăsese din Finlanda în anumite momente ale secolului trecut vorbeau dialectele kareliene ale finlandezei, iar nu dialecte ale limbii kareliene, deși mulți stăpîneau și dialectele pe cale de dispariție ale limbii kareliene propriu-zise, iar pentru unii din ei un dialect al karelienei era chiar limba maternă. (Kirkinen *et al.* 1995.)

33. Estonia și Republica Cehă, celelalte două țări europene unde numai o minoritate a populației declară o apartenență religioasă, sînt cazuri diferite. În ambele țări, 45 de ani de regim sovietic sau socialist forțat au jucat un rol major în distanțarea majorității populației față de religie.

34. Vezi de exemplu, Norris & Inglehart (2004), ce expun de asemenea o analiză interesantă a unor tipuri de probleme asemănătoare în țările Europei Centrale și de Est.

35. El este din 1977 Arhiepiscopul Ortodox al Finlandei.

Traducere de Cătălin Ardelean

*

Pertti AHONEN, profesor de Administrație Publică la Universitatea din Tampere, Finlanda, expert în țările în curs de dezvoltare și în țările aflate în tranziție, precum și în probleme ale Uniunii Europene, autor a peste 200 de studii, între care volumele *Eduskunta, informaatio, hallinto* (Parlament, informație, administrație publică)(1980), *Hallinnon arvioinnin lähestymistapoja* (Teoriile administrative ca teorii ale politicilor și managementului) (1989), co-autor al *Metamorphosis of the Administrative Welfare State* (1997), editor și autor al capitolului introductiv al volumului *Tracing the Semiotic Boundaries of Politics* (1993).

Pertti Ahonen, *A Minority State Church in a Liberal Democracy: A Case in the East-West Interface of Finland*, versiune revizuită și actualizată a studiului prezentat la cea de a 28-a sesiune comună a atelierelor *European Consortium for Political Research*, Copenhaga, 14-19 aprilie, 2000, atelierul 22, „Biserica și Statul în Europa“; studiul este publicat cu permisiunea autorului.